

## **IHOL symposium, Centre Ceramique, 8-10-2009**

Theo Bovens, voorzitter CvB Open Universiteit Nederland

Dames en Heren,

Al meer dan vijf maanden geleden werd ik gevraagd om bij dit symposium te spreken. Ik ben aangekondigd als iemand die namens de klanten van de bibliotheek, en dan met name namens de sector onderwijs, mag kijken naar de functie van bibliotheekvoorzieningen in de toekomst.

Nu zijn er voor- en nadelen aan dat vroege verzoek. Het voordeel is dat je vijf maanden lang met extra aandacht in het koppensnellen van media het woord 'bibliotheek' scant, en je meer dan anders geïnteresseerd bent in de ontwikkelingen op het terrein van informatievoorziening.

Het nadeel is, dat je denkt dat je nog veel tijd hebt en dus de samenstelling van je presentatie maar voor je uit schuift. Tevens gaan de ontwikkelingen inmiddels zo snel dat mijn eerste opzet van 5 maanden geleden alweer is ingehaald.

Eerst iets over mezelf en, hoewel mijn visie op persoonlijke titel is, ook iets over mijn organisatie.

Ik ben 50 jaar en 1 week oud, ik ben historicus van opleiding (dus heb in de studietijd veel tijd in bibliotheken en archieven doorgebracht, en mede het vak van heuristiek beoefend), ik gebruik Windows Vista thuis, en XP op kantoor, Internet Explorer 8; ik heb een pagina op Hyves, gebruik LinkedIn vrijwel alleen als kaartenbak van adressen, ik Twitter actief, maar doe met Facebook vrijwel niets. Ik houd een weblog bij, die echter door de critici eerder tot 'personal website' is bestempeld. Ik heb thuis 2 desktops en 1 laptop, op het werk 1 desktop en 1 laptop, terwijl ik ook internet en mail via de mobiele telefoon. Ik beschouw mezelf eerder volger dan voorloper met digitale media.

Mijn hoofdfunctie is collegevoorzitter van de Open Universiteit Nederland, de enige universiteit die volgens het principe van afstandsonderwijs opereert, met natuurlijk veel e-learning, en een traditie op het terrein van het inschakelen van nieuwe media. Daarnaast heeft onze universiteit een grote onderzoekstraditie op het terrein van de Onderwijstechnologie. Eén van mijn nevenfuncties is president commissaris van het MECC, een firma die zeer geïnteresseerd is in het vermakelen van informatie.

De Vereniging van Openbare Bibliotheken is samenwerkingspartner van ons bij de ontwikkeling en toepassing van leven lang lerendiensten, en recent is de Library School begonnen, een project van de VOB en ons onderzoeksinstituut CELSTEC. Doel van dit initiatief is een combinatie van leren, leven lang leren, binnen de bibliotheekbranche aan te brengen met innovatie. Deze week starten toevallig de eerste medewerkers. Onderwerp van de School is in feite dus hetzelfde als het thema van dit symposium. In een leernetwerk wordt nagedacht en ontworpen, wordt geleerd in geïnnoveerd.

Ons onderwijssysteem van de Open Universiteit maakt, dat de meeste van onze 23.000 studenten gewoon thuis of op kantoor studeert, meestal met gebruik van het internet, actief in een elektronische leeromgeving, en veelal opererend in virtual communities, virtual classrooms enzovoort. Vroeger waren onze studenten aangewezen op de bibliotheekvoorzieningen bij hun in de buurt, of via één van onze 21 studiecentra in Nederland en Vlaanderen. Zonder problemen kregen en krijgen onze studenten een toegangspas voor een universiteitsbibliotheek, en zijn daardoor verbonden met alle beschikbare kennis. Onze eigen Mediatheek in Heerlen, die voornamelijk werkte voor de eigen wetenschappelijke staf, is verleden jaar ontmanteld. Wij werken nu samen met de Universiteitsbibliotheek van Maastricht. Onze medewerkers raadplegen literatuur meestal online, en voor het geval een fysiek exemplaar van boek of tijdschrift nodig is: binnen een halve dag is het ter plekke.

Onze studenten vragen in toenemende mate ook toegang tot online bronnen. Ook hiervoor is een samenwerkingsovereenkomst met de universiteit van Maastricht gemaakt.

Tot op heden is veel van deze toegang gebaseerd op het oude businessmodel. Je betaalt voor de service van een organisatie die voor jou de bronnen en boeken verzamelt, ontsluit en uitleent. En de automatisering heeft er tot op de dag van vandaag alleen toe geleid dat een aantal van die services nu ook online beschikbaar zijn, maar nog steeds tegen een of andere betaling per gebruiker. Er wordt nog steeds gesproken over abonnees of leden.

Mijn toekomstvisie is sterk gebaseerd op de verwachting dat in de nabije toekomst kennisverwerving, kennisproductie en kennisverspreiding op een geheel andere wijze zullen plaatsvinden. De tijd is aangebroken van open source, open access, open learning, open content, en open educational resources. Het klassieke onderwijsmodel, waarin ook plaats is voor een op klassieke grondslag opererende informatievoorziening, gaat onherroepelijk naar

de achtergrond verdwijnen. Het zal gaan over open, toegankelijk, flexibel leren, waarbij de onmiddellijke nabijheid van bronnen een must is. Dit onderwijs zal gebruik maken van internet en nieuwe, soms nog niet eens ontworpen, devices.

Even iets over de open content beweging.

In 2001 begon MIT in Boston met een campagne die al hun 'educational material' gratis toegankelijk wilde maken via het internet. Onder onderwijsmateriaal verstaat MIT powerpoints, collegedictaten, readers, links naar videoclips en zo meer. Inmiddels, anno 2009, staat 90% van hun materiaal al op de speciale site: <http://ocw.mit.edu> .

Nadeel van dit materiaal is dat je zonder docent, of zonder begeleider, weinig met het materiaal kunt. Je krijgt een indruk van de kwaliteit, en soms kun je teksten gebruiken, maar ermee leren is andere koek. Wel zette MIT een soort standaard. Andere technische universiteiten gingen gebruik maken van MIT-materiaal. MIT was al een kwaliteitsmerk, maar is dat nu onbedreigd. Gratis verstrekken van materiaal, leidt bij MIT niet tot minder studenten, integendeel ! In feite is hun business-model niet echt gewijzigd.

De open courseware beweging werd al snel gevolgd door universiteiten als Carnegie Mellon en Utah State. Deze laatste specialiseerde zich in het beschikbaar maken van docentmaterialen. UNESCO adopteerde in 2002 de nog jonge beweging. Inmiddels zijn meer dan 400 universiteiten in de hele wereld (en zeker niet de minste) bezig met delen van hun curricula vrij toegankelijk te maken.

Interessant is de uitbreiding van de open content-beweging naar de Open University in Engeland en de Open Universiteit in Nederland. Onze beide universiteiten zijn opgericht voor begeleidde zelfstudie op afstand. Dat betekent dat de tutor, de docent, zoveel mogelijk in het materiaal is geschreven. Ons materiaal kenmerkt zich bijvoorbeeld door veel feed-back vragen en verwijzingen. In 2006 zijn de Britten en wij begonnen met onze Open Educational Resource experimenten. Wij onder de titel OpenER (zie [www.opener.ou.nl](http://www.opener.ou.nl)). Deze experimenten zijn in zoverre extra interessant omdat hier de vraag is wat de toekomstige student gaat doen. Kiest hij voor gratis zelfstudeerbaar materiaal, en schrijft hij zich vervolgens wel of niet nog in als student? Welk businessmodel kun je dan nog hanteren? Laat je mensen betalen voor certificering, voor het stellen van vragen aan docenten, voor excursies, loopbaanadviezen, en brengt dat evenveel op als collegegeld?

De open source-beweging heeft de software ontwikkeling een enorme stap voorwaarts gebracht. De open access-beweging zorgt nu reeds voor een giga-versnelling van het wetenschappelijk denken. Ronald Plasterk, onze minister van OCW, stond aan de wieg van het eerste open access journal in de Public Library of Science. Het paspoort van het menselijk gen zou nog lang niet zijn ontcijferd zonder open access.

Het land India heeft eind 2007 gekozen voor een fundamentele aanpak richting open content, open source en open access. India gelooft dat zij leading kennisland kan worden door volledig alle vormen van kennis vrij te geven. De voorzitter van het Indiaas Innovatieplatform, Sam Pitroda, was in juni in Maastricht, als gast van de Open Universiteit. Zijn Knowledge Committee was de belangrijkste adviseur voor deze beleidswijziging.

De stelling van India, van MIT, en van mezelf: kennis zelf is een publiek goed, dat met zo weinig mogelijk drempels beschikbaar moet zijn voor het hele publiek. Drempels als geld vragen, maar ook ontoegankelijkheid moeten worden opgeruimd. Pas dan kan kennis als motor dienen voor innovatie, en dus voor de groei van de economie, maar ook voor de groei van de mensheid in sociaal-culturele zin. Pas dan worden onrechtvaardige kloven tussen mensen met en zonder toegang tot kennis overbrugd.

De Nederlandse ontwikkelingen gaan snel. Op ons OpenER-initiatief zijn sinds 2007 al meer dan 1 miljoen unieke bezoekers afgekomen. Plasterk heeft begin dit jaar zijn Wikiwijs-plannen ontvouwd ([www.wikiwijs.nl](http://www.wikiwijs.nl)). Mede op advies van de Onderwijsraad worden voor alle vakken in het hele onderwijs (dus van basis- tot hoger onderwijs) leermiddelen in de komende 3 jaar gratis op het net gezet. Elke docent, elke school, kan dan geheel gratis de leer methode van zijn keuze downloaden en gebruiken. Dit grote project wordt overigens gerund door Kennisnet en, u raadt het al, de Open Universiteit. Daarmee is Nederland het tweede land ter wereld die zo'n politiek omarmd.

Wat betekent dit voor de verzamelhuizen van kennis, de bibliotheken? En even belangrijk: welke wijzigingen gaat hun businessmodel doormaken? In mijn optiek dient de bibliotheek van de toekomst twee voorname doelen: het opsporen en verzamelen van kennis, en het zo transparant en drempelloos toegankelijk maken van die kennis.

Het opsporen en verzamelen kan natuurlijk thematisch gebeuren. De kennisvermeerdering is gigantisch. Er is plaats voor informatie-wetenschappers die steeds op zoek zijn naar kennis om die te clusteren, van kwaliteitsborging te voorzien en op relevantie voor doelgroepen aan te bieden.

Het toegankelijk maken van kennis kan betekenen digitaliseren, distribueren, kiezen voor diverse uitlevervormen en apparaten, vertalen en dergelijke.

Voor een deel zit deze functie van een bibliotheek nu ook bij commerciële partijen. Grote uitgevers zoals Kluwer en Elsevier doen dit werk voor juristen en artsen. Die sluiten kennisabbonnementen af, waarvoor grif wordt betaald. De functie van de publieke bibliotheek, of de onderwijsbibliotheek, is additioneel, en deels vervangend. De publieke functie houdt een zekere controle in op de neutrale selectiefunctie van de bibliotheek.

Ook in het klassieke businessmodel is er sprake van een bepaald aankoopbeleid. Als de informatie grotendeels gratis is, en er dus niks meer aangekocht hoeft te worden, verplaatst het beleid zich naar de google-achtige functie.

Wellicht is er nog een derde en vierde doel denkbaar. Ik denk dat de functie van behoeder van cultureel erfgoed niet aan betekenis inboet. Al zal niemand meer de historiën van P.C.Hoofdt fysiek in handen nemen, het bewaren van dit 16<sup>e</sup> eeuwse werk is daarmee niet minder nuttig. Als vierde doel is er de persoonlijke adviesfunctie. Ondanks alle digitalisering thuis en op school, gaat mijn 17 jarige dochter bij tijd en wijlen bij de balie van de bibliotheek langs om te vragen voor suggesties voor de literatuurlijst Frans.

Maar los van deze bibliotheekdoelen, gaat de informatiefunctie van de bibliotheek er drastisch anders uitzien. Open, gratis, laagdrempelig, en heel nuttig met veel toegevoegde waarde voor de kenniseconomie. Ziedaar de rol van de bieb. In Engeland ontwikkelen de bibliotheken zich tot learning centers for lifelong learning. Ook in Nederland zijn de bibliotheken te vinden op goed toegankelijke plekken, vaak in de centra van gemeenten. Op onderwijsinstellingen zijn ze in de centrale hal te vinden. Als iedere mens leergieriger moet worden, waarom dan niet starten met een aantrekkelijk loket, waar alle informatie over opleidingen, maar ook de opleidingen zelf, voor het klikken liggen, en waar deskundig advies voor handen is. Vul bij de bibliotheek even snel een EVC-aanvraag of beroepskeuzetest in, en overleg met het personeel welke kennisgebieden en bijbehorende opleidingen bereikbaar zijn.

De titel van dit symposium *Geen Gimmicks, Geen Gadgets, Maar Visies*, is intrigerend, maar eigenlijk onjuist. Vanuit het onderwijs bekeken zie ik de toename van digitalisering, van social software, van nieuwe onderwijsmethodes, die gebaseerd zijn op co-productie van kennis. De docent is meer de baas dan voorheen, omdat hij beschikt over een waaier van keuze aan gratis onderwijsmethodes, makkelijk aan te passen aan eigen stijl, kleur en tempo. De bibliotheek komt fysiek de klas of collegezaal binnen. Via de mobiele telefoon worden de bronnen in real time online opgezocht en benut. En voor de leven lang leerder is klaslokaal synoniem aan huiskamer, treincoupé of kantoor. De lerende beschikt over een oerwoud van toepasbare kennis, waaruit hij moet leren de juiste boom of bloem te plukken.

De tijd van auteursrecht, bescherming intellectueel eigendom wordt vervangen door open access en open content. De businessmodellen verschuiven van geld verdienen aan kennisproductie naar geld verdienen met kennistoepassing.

In die ontwikkeling lopen bibliotheken per definitie achter de feiten aan, tenzij ze hun doelstellingen scherp in het oog houden.

Dames en heren: wat dit alles betekent voor het nieuwe businessmodel, bepaal ik natuurlijk niet alleen. Belangrijk is te bepalen wie de eigenaar, de sponsor, van de bibliotheekfunctie nieuwe stijl is. Zijn dat klanten, of instellingen, onderwijsinstellingen wellicht? Is dat een overheid? Vanwege de toenemende druk vanuit de commerciële sector op het organiseren van kennisdistributie, pleit ik persoonlijk voor een sterke publieke vinger in de informatiemarkt-pap. Dus: toekomst!